

4. Кузьмина Н.В. Проблемы профессиональной подготовки специалистов в Вузах / Н.В. Кузьмина // Проблемы отбора и профессиональной подготовки специалистов в Вузах. — Л.: Знание, 1970. — С. 47-61.

5. Музика Ю.О. Підготовка майбутніх учителів до формування логічно-го мислення молодших школярів: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти»/ Ю.О. Музика. — Одеса, 2009. — 21с.

6. Педагогіка вищої школи: навч. посіб. /З.Н. Курлянд, Р.І. Хмелюк, А.В. Семенова та ін.; За заг. ред. З.Н. Курлянд. — 2-ге вид., перероб. і доп. — К.: Знання, 2005. — 399 с.

МОРАЛЬНО-ЕТИЧНІ КОНТУРИ ЦІННОСТЕЙ СОЦІАЛЬНОГО ПРАЦІВНИКА

УДК УДК 159.923.5
Фурман А.А.

Стаття орієнтована на опис основних науково-емпіричних поглядів на формування й функціонування морально-етичних цінностей особистості соціального працівника та їх вплив на розвиток суспільної культури загалом. Обґрунтована важливість долучення духовних вартостей, суспільно значущих орієнтирів діяльності, високоморальних прагнень особистості до вдосконалення і повномірного саморозкриття фахівця соціальної роботи.

Ключові слова: морально-етичні цінності, аксіосфера особистості, вартісні установки, смислові диспозиції, духовні прагнення.

МОРАЛЬНО-ЭТИЧЕСКИЕ КОНТУРЫ ЦЕННОСТЕЙ СОЦИАЛЬНОГО РАБОТНИКА

Статья ориентирована на описание основных научно-эмпирических взглядов на формирование и функционирование морально-этических ценностей личности социального работника и их влияние на развитие общественной культуры в целом. Обоснована важность приобщения духовных ценностей, общественно значимых ориентиров деятельности, высоко нравственных устремлений личности к совершенствованию и полноценного самораскрытия специалиста социальной работы.

Ключевые слова: морально-этические ценности, аксиосфера личности, ценностные установки, смысловые диспозиции, духовные ориентиры.

MENTAL AND ETHICAL CONTOURS OF VALUES OF DEVELOPMENT WORKER

The article is oriented to description of basic scientifically-empiric looks to forming and functioning of mental and ethical values of personality of development worker and their influence on development of public culture on the whole. Reasonable importance of attaching of spiritual costs, publicly meaningful reference-points of activity, moral

solicitations of personality to perfection and complete opening of specialist of social work.

Keywords: *mental and ethical values, personal aksiosphere, cost options, semantic dispositions, spiritual solicitations.*

Постановка суспільної проблеми. Система моральних цінностей — це орієнтир у соціально-культурному розвитку особистості, який багато в чому зумовлює рівень усталеної моральної культури і найповніше проявляється у повсякденній життєдіяльності, реалізуючи ціннісні пріоритети конкретної людини. У концентрованому вигляді морально-етичні цінності репрезентують потреби індивіда в доброзичливості, взаємоповазі як важливих чинниках вирішення особистих та суспільних проблем.

Поява принципово нової системи морально-ціннісних координат, що зумовлена істотними соціально-економічними і політичними змінами, спричинила виникнення особистісно зорієнтованих на індивідуалізацію освітніх принципів, здатних забезпечити соціокультурний та моральний розвиток суб'єктів навчально-виховного процесу на засадах нової методології і на потенціалі ефективних соціальних технологій. Тому система підготовки соціального працівника повинна орієнтуватись на осмисленні, науковому проектуванні й експериментальному втіленні духовних засад розвитку особистості, яка спроможна досягти висококультурного рівня суспільного життя [8].

Ідеологічно зумовлена, інваріантна шкала цінностей, що донедавна регулювала морально-етичні відносини в суспільстві, вже неспроможна слугувати ефективним орієнтиром адекватного людського співжиття та етичних взаємин, а нова — на принципах загальнолюдської моралі — лише починає складатися, нерідко із значними соціальними викривленнями та недоліками. Щодо цього Е. Фромм стверджує, що «метою людського життя слід вважати розгортання сил людини згідно з законами її природи» [7, с. 27]. Окрім того, вивільнення внутрішніх ресурсів людини свідчить про можливість їх повномірного розкриття, що, своєю чергою, ініціює самодетермінацію і саморозвиток особистості, практично реалізує ймовірність досягнення вищих рівнів внутрішньої свободи та духовності як квінтесенції самотворення [7]. Тут йдеться не про соціалізацію, інтеріоризацію чи адаптацію індивіда через засвоєння набору соціально-культурних цінностей, а обґрунтовується потреба у вивільненні глибинних задатків особистісного саморозвитку на основі оволодіння культурними еталонами, збагаченні аксіопсихологічної сфери людини суспільними здобутками.

Мета статті — обґрунтувати сутність і специфіку функціонування морально-етичних цінностей особистості соціального працівника і на цьому підґрунті здійснити теоретико-методологічний опис її основних властивостей.

Виклад основного матеріалу. У морально-етичному аспекті система особистісних вартостей — це сукупність моральних оцінок, що безпосередньо чи опосередковано охоплює всю духовну сферу соціуму. Цінності, відображаючи усталені суспільні відносини, первинно сприймаються індивідом як соціально детерміновані якості, нормативно задані орієнтири поведінки, стаючи внутрішніми регуляторами і трансляторами особистісно та соціально значущих форм діяльності. З психологічного погляду проблема полягає в тому, щоб

спрямувати саморозвиток суб'єкта, узгодити індивідуальні вартості конкретної людини у їх змістовному та ієрархічному контекстах із системою ціннісно-моральних та культурно-етичних еталонів поведінки і діяльності [2].

Ціннісно-сміслові наповнення особистості майбутнього соціального працівника практично досягається за допомогою повного технологічного циклу паритетної освітньої співдіяльності наставника і вихованців та системи методичних засобів, що інструментально реалізують становлення ієрархії *цінностей* соціального працівника, тобто таку систему гуманних, чітко структурованих і національно зорієнтованих вартостей (ідеї, ідеали, ставлення, оцінки, установки, переконання, вірування, ціннісні орієнтації, традиції, світогляд, устремління, диспозиції, рефлексії тощо), що: а) характеризує духовно-естетичний пласт соціально-культурного досвіду нації і людства в загальному контексті розвитку суспільної свідомості; б) реалізується як освітня програма підготовки соціального працівника на базі системного набору наукових знань і суспільних норм за допомогою ціннісно-етичної активності особистості та сприяє її духовному розвитку і самореалізації; в) об'єктивується в новому світобаченні і світогляді, збагачує ментальний досвід і духовну сферу юних наступників; г) проявляється в гуманних учинках і соціально значущій культурній діяльності та відкриває перед особистістю нові горизонти самопізнання, творчої рефлексії, продуктивного саморозкриття, духовної досконалості [9].

Якщо для одних людей притаманні суспільству цінності є самоочевидними орієнтирами їхньої соціальної поведінки, то для інших ці вартості можуть бути незрозумілими, недосяжними чи формально декларованими, що зумовнюється структурно-ієрархічним складом ціннісно-сміслові свідомості індивіда та її принциповими засадами і дає підставу для здійснення морального вибору. Останній розгортається як когнітивний за своєю сутністю процес і передбачає проходження низки етапів — від побудови судження й виявлення морального змісту конкретної ситуації до свідомих дій та особистісних смислів — завершених актів *морально-ціннісної* творчості особистості. Морально-ціннісне збагачення суб'єктів цілісного процесу становлення соціального працівника не зводиться до уможливлення повного співпадіння суспільних моральних норм з їх реальною поведінкою, а спрямовує суб'єктів навчально-виховного процесу на оволодіння сутністю етичних цінностей суспільства та розвиток внутрішньої, суб'єктивно значущої потреби у реальному втіленні моральної поведінки, котра є передумовою становлення істинних мотивів діяльності соціального працівника [3].

Морально-етична культура — це завжди внутрішній акт співвіднесення власної поведінки з соціальними очікуваннями, коли особа визначається стосовно конкретних явищ, сфер діяльності, окремих людей, норм і правил поведінки, вартостей і смислів. Тому вміння свідомо й адекватно оцінювати події реального життя, що насамперед базується на рефлексії їх смислонаповнення, визначально впливає на психодуховне збагачення діяльнісної саморегуляції, системи актуальних соціальних зносин особистості та їх самоприйняття і самопереосмислення. На цьому поступальному шляху цінності здебільшого зумовлюють кардинальну внутрішню перебудову структур свідомості, діяльності, поведінки, спілкування, забезпечуючи якісно нові горизонти пси-

хічної екзистенції людини, стимулюють розгортання самоаналізу, формування волі, становлення особистісної зрілості, нарешті уможлиwiają розвиток її сутнісних сил і творчих спроможностей [1].

Сформульована Л.І. Рувінським *концепція ціннісного, усвідомлено-емоційного розвитку моральності* має безпосереднє відношення до збагачення ціннісно-сміслових структур аксіопсихіки. Формування моральних якостей розглядається вченим як процес поетапної інтеріоризації навчальної діяльності наступників, спрямованої на оволодіння соціально адекватним зразком моральної поведінки – *педагогічним взірцем* [5]. Усвідомлення мети моральної поведінки і способу її досягнення формує ціннісно-орієнтальну основу свідомості особи, закладає вартісно-моральні поведінкові еталони. Автор підкреслює, що інтеріоризація суспільних вимог у структуру особистості повинна йти поряд із розумінням сенсу обраної стратегії цих морально-етичних зносин з довкіллям. Зміст педагогічної діяльності, за Л.І. Рувінським, визначається організацією природного поєднання моральних знань і діяльності щодо їх реалізації та емоційного переживання, а також виховання і самовиховання [5].

Моральна свідомість, виявляючись у ціннісних орієнтаціях і втілюючись у засадах суспільно прийнятної поведінки, все ж не охоплює всієї системи аксіопсихологічних домагань та нормативів. Крім того, цінності виходять за межі суспільного і зумовлюють сутність внутрішнього світу Я людини, репрезентуючись в індивідуальних смислах як психологічних еквівалентах вартостей, причому володіння вартостями полегшує для людини пошук сенсу її життя [4; 6]. Внутрішньоособистісні смисли і компоненти моральної свідомості утворюють базове психологічне ядро особи, при цьому усвідомлення нею структурно-ієрархічної репрезентованості категорій «норм», «цінностей» і «смислів» значною мірою зумовлюється наявним рівнем соціальної позиції [10].

Розвиток професійно значущих рис та аксіофери соціальних працівників здійснюється у процесі відповідної професійної підготовки і базується на принципах опанування фахової ідентичності. Основний акцент у соціологічній освіті сьогодні робиться на розвиток таких професійно значущих рис, як індивідуальна і культурна емпатія, інтенціональність та автентичність, а також на створення можливостей особистісного зростання і самовдосконалення. Формування найважливіших для соціального працівника професійних рис здійснюється завдяки розвитку рефлексії, інтернальності і комунікативної компетентності, а їх регулярний прояв перебуває у підґрунті набутої системи професійних цінностей юних наступників [9].

Водночас, основним каналом, що дозволяє задіяти психологічні механізми і чинники формування вищого рівня системи ціннісних орієнтацій, є створення умов для усвідомлення у процесі міжособистісної взаємодії меж внутрішньої свободи, що сприяє ідентифікації майбутніх соціальних працівників зі своєрідним еталонним суб'єктом своєї майбутньої спеціалізованої діяльності. Професійна ідентифікація – це необхідна умова фахової самосвідомості, яка передбачає прийняття провідних спеціалізованих ролей, цінностей і норм, які спонукають наступника до ефективної практично-пошукової діяльності. Професійна самоідентичність формується через рефлексію фахових інтересів, цілей, очікувань, дій, досягнень, рис, які становлять потенціал майбутнього професіонала. Формування самоідентифікації соціального працівника перед-

бачає усвідомлення особою своєї соціальної ролі, розуміння очікувань соціуму щодо професійних функцій та результативності роботи [8]. Саме тому формування позитивної мотивації оволодіння професією соціального працівника, усвідомлення значущості самопізнання може допомогти студентам у визначенні життєвих цілей, пошуку шляхів їх реалізації. Базовими принципами навчання в даному випадку є створення умов для саморозвитку студентів, оптимізація процесу їхнього професійного самовизначення через ототожнення з функціями майбутньої професії, стимулювання саморозвитку і співтворчості.

Цінності (як компонент аксіосфери) – це, з одного боку, характеристики предметів (явищ), у яких людина зацікавлена й котрі оцінює позитивно або негативно, а з іншого – такі форми свідомості, у яких виражене нормативно-оцінне, морально-етичне ставлення особистості до навколишньої дійсності. Цінності становлять змістовну основу будь-якого професійного виду діяльності, особливо це стосується професії типу «людина-людина», у тому числі й соціальної роботи [3]. Тож система вартостей посідає найважливіше місце серед численних детермінант соціальної роботи та може бути представлена наступними групами:

1. *Смислотворчі* професійні цінності: повага до особистості клієнта й визнання його самоцінності, вміння розуміти соціальну природу людини як унікального створіння, віра в людську спроможність до зміни, зростання й удосконалення.

2. *Цінності-ідеали* відображають цільові домагання соціальної роботи: благо людини й суспільства, соціальну рівність і справедливість, захищеність, гуманістичну спрямованість (змістонаповнення) професійної діяльності соціального працівника.

3. *Процесуальні* цінності відображають основні принципи діяльності з надання соціальної допомоги й підтримки: професіоналізм, антидискримінація, конфіденційність, добровільність, доступність, об'єктивність, адресність, толерантність, індивідуальний підхід до клієнта.

4. *Нормативно-етичні* трансцендентуються в самій поведінці соціальних працівників: неупереджене й неосудливе ставлення до клієнта, підтримка його почуття гідності, повне інформування й нерозголошення інформації, демократичний стиль взаємодії, комунікативна культура, емпатія, уважність до співрозмовника, пріоритет діалогової форми спілкування, прагнення до співробітництва, безконфліктність, чесність у професійній діяльності, відсутність корисливих цілей при роботі із клієнтом.

5. Провідною ж цінністю соціальної роботи як фахової діяльності є цінність *служіння професії* на благо суспільства, яка зорієнтовує професійно-особистісну активність соціального працівника в досягненні цієї надуманої мети.

У системі ціннісних орієнтації соціального працівника особливе місце посідають професійні вартості – це інтеріоризовані особистістю специфічні дефініції об'єктів або суб'єктів професійної сфери як значущих щодо професійних потреб. Вони виступають регулятором діяльності особистості (виконують нормативно-орієнтаційну функцію), впливаючи на систему професійних мотивів, намірів, домагань. Фахові ціннісні орієнтації розвиваються в рамках професійного співтовариства, транслуються ним на соціальне довкі-

ля. Соціальна робота розвиває ціннісні орієнтації особистості шляхом розширення уявлень про гуманістичні цінності суспільного загалу, надбання досвіду діяльності, орієнтованої на реалізацію «вічних» цінностей любові, добра, істини тощо. Саме ціннісним орієнтаціям, що визначають цілі, ідеали, переконання й інтереси людини, належить провідна роль у структурі особистості майбутнього соціального працівника, у той же час він може затверджувати в суспільстві нові духовні цінності, тим самим, удосконалюючи якість соціального буття [11].

Систему цінностей соціального працівника слід розглядати в єдності індивідуально-особистісних, соціокультурних і професійних цінностей. У конкретних умовах ця система може бути представлена цінностями різних рівнів: *а) смисложиттєві* – уявлення про добро і зло, благо, істину та щастя; *б) універсальні* – вітальні (життя, здоров'я, особиста безпека, добробут, сім'я, освіта), демократичні (свобода слова, національний суверенітет, гарантії соціальної рівності і справедливості), цінності міжособистісного спілкування (чесність, безкорисність, доброзичливість, порядність, взаємодопомога, терпимість); цінності особистісного розвитку (почуття власного достоїнства, самовдосконалення, вільний розвиток власних обдарувань, свобода творчості й самореалізації, цінності національної мови й культури); *в) партикулярні* – традиційні (любов і прихильність до Батьківщини, колективу, сім'ї, рівність, традиції); релігійні (віра в Бога, прагнення до абсолюта, істини); урбаністичні (особистий успіх, наполегливість, соціальний статус, свобода вибору стилю і способу життя); *г) колективістські* (соціальні) – взаємодопомога, солідарність, рівність можливостей; *д) професійні* – фахове покликання і самореалізація [2].

У цілому професійна аксіологічна свідомість конкретного соціального працівника може бути умовно представлена у вигляді системи ціннісних ідей, переконань, установок, що включають у себе наступні компоненти: *а) філософські*, сформовані в результаті навчання й самоосвіти науково обґрунтовані фундаментальні знання в області загальної філософії, етики й аксіології; *б) соціокультурні*, що утворилися під впливом суспільства через інтеріоризацію масової свідомості у вигляді особистісних домагань, цінностей, ідеалів; *в) професійні* – вироблені теоретичні та практичні підстави соціальної роботи; *г) соціально-групові* – сформовані внаслідок приналежності особистості до певної соціальної групи й засвоєні нею соціальні погляди, стереотипи, ролі і статуси; *д) індивідуальні* – результат розвитку, становлення особистості фахівця в його власному життєвому просторі зреалізування [8].

Особистісне та професійне самовизначення постають у неподільній єдності. Ось чому кваліфікований фахівець – це не тільки грамотний працівник, а й гармонійно розвинена особистість з широким спектром морально-етичних, суспільно значущих ціннісних пріоритетів. У цьому аналітичному аспекті притною особливістю ціннісної сфери соціального працівника як системного утворення є її відносна незмінність упродовж певного часу, котра забезпечує стійкість особи стосовно негативних зовнішніх впливів. Осмислення сенсовості життєдіяльності означає для особистості свідомий вибір життєвого шляху, професії за покликанням, доброзичливості у міжособових стосунках. Для людини, яка живе і діє з повною віддачею морально-етичних, інтелектуаль-

них, фізичних сил, сенс життя ототожнюється з повнотою безпосереднього життєвиявлення, оскільки цей процес є безперервним «творенням» власного Я.

Висновки. Розвиток і становлення морально-етичної культури особистості – це безперервна реалізація потенційних можливостей, здібностей, талантів, свідоме вдосконалення себе людиною, а також особливе індивідуальне життєсприйняття. Цей спосіб буття, заснований на чіткому розумінні власних морально-етичних цінностей і цілей, дозволяє вибудовувати гармонійні взаємини з довкіллям, відчувати повноту й осмисленість життя з урахуванням домагань соціального оточення і вищих смислів культурного самореалізування. Специфіка морально-етичних диспозицій соціального працівника головним чином пов'язана зі спроможністю впроваджувати гуманістичні вартості на практиці суспільної взаємодії, що формує множину значущих якостей фахівця, сприяє аналітичному підходу в оцінці своїх життєвих потенцій, оптимізує реалізацію і становить засадничий вектор особистісного розвитку. Формування соціального працівника як творчої і водночас гуманістично налаштованої особистості, індивідуальності й універсума із високою соціальною компетентністю та можливостями духовного саморозвитку передбачає становлення аксіологічної сфери суб'єкта, узгодження сукупності його індивідуальних вартостей із системою загальноподеських морально-етичних домагань. Це практично реалізується внаслідок самопроектування і занурення особистості у світ духовних цінностей і смислів, концентруючись у світогляді професіонала соціальної роботи.

Література

1. Бех І.Д. Духовні цінності в розвитку особистості / І.Д. Бех // Педагогіка і психологія. – 1997. – № 1. – С. 124-129.
2. Карпенко З.С. Аксіологічна психологія особистості / З.С. Карпенко. – Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2009. – 512 с.
3. Лазарук А.Ф. Цінності людини у науково-психологічному осмисленні / А.Ф. Лазарук // Психологія і суспільство. – 2003. – № 2. – С. 19-38.
4. Леонтьев Д.А. Психология смысла: природа, структура и динамика смысловой реальности / Д.А. Леонтьев. – М.: Смысл, 1999. – 487 с.
5. Рувинский Л.И. Нравственное воспитание личности / Л.И. Рувинский. – М.: Изд. МГУ, 1981. – 184 с.
6. Франкл В. Человек в поисках смысла / В. Франкл : [Общ. ред. Л.Я. Гозмана, Д.А. Леонтьева] – М.: Прогресс, 1990. – 368 с.
7. Фромм Э. Душа человека / Э. Фромм. – М.: Республика, 1992. – 430 с.
8. Фурман А.А. Ціннісно-орієнтаційні чинники особистісного розвитку майбутніх психологів : Дис... канд. наук : 19.00.07 / Фурман Анатолій Анатолійович. – Південноукраїнський держ. педагогічний ун-т ім. К. Д. Ушинського. – 2009. – 224 с.
9. Фурман А.В. Теорія освітньої діяльності як метасистема / А.В. Фурман // Психологія і суспільство. – 2001. – №3. – С. 105-144.
10. Ядов В.А. Диспозиционная концепция личности / В.А. Ядов // Социальная психология в трудах отечественных психологов. – СПб.: Питер., 2000. – С. 76-93.

11. Яницкий М.С. Ценностные ориентации личности как динамическая система / М.С. Яницкий. — Кемерово: Кузбассвуиздат, 2000. — 204 с.

ІГРОВІ МОВЛЕННЄВІ СИТУАЦІЇ ЯК ЗАСІБ РОЗВИТКУ МОВЛЕННЯ ДИТИНИ

УДК: 373. 2. 02(075. 8)

Богущ А.М.

У статті подано класифікацію, характеристику ігрових мовленнєвих ситуацій, та їх класифікацію різними авторами; описано систему ігрових мовленнєвих ситуацій для розвитку мовлення дітей дошкільного віку.

Ключові слова: ігрові мовленнєві ситуації, мовлення, дитина, розвиток.

ИГРОВЫЕ РЕЧЕВЫЕ СИТУАЦИИ КАК СРЕДСТВО РАЗВИТИЯ РЕЧИ РЕБЕНКА

Богущ Алла

В статье дано определение, характеристику и классификацию речевой игровой ситуации разными учеными; описана система игровых речевых ситуаций по развитию речи детей дошкольного возраста.

Ключевые слова: игровые речевые ситуации, речь, ребенок, развитие.

Ігрові мовленнєві ситуації були предметом дослідження таких учених, як М.Я. Дем'яненко, Н.І. Луцан, Є.І. Матецька, О.О. Миролюбов, Е.Я. Палихата, В.Л. Скалкін та ін.

Ситуація визначається словниками як “сукупність умов і обставин, що створюють певне становище, викликають ті чи ті взаємини людей: стан, положення, обстановка” [7:288]. Мовленнєва ситуація розглядається як “ситуація мовлення, ситуаційний контекст мовленнєвої взаємодії; набір характеристик ситуативного контексту релевантних (значущих) для мовленнєвої поведінки учасників мовленнєвої дії, що впливають на вибір ними мовленнєвих стратегій, прийомів, засобів” [9:191].

Визначення мовленнєвої ситуації неоднозначне. Вчені по-різному характеризують мовленнєву ситуацію: як „сукупність умов, мовленнєвих і немовленнєвих, необхідних і достатніх задля того, щоб здійснити мовленнєву дію за накресленим нами планом” [3:156]; “комплекс позамовних обставин, які відбивають стосунки між учасниками спілкування і зумовлюють необхідність комунікації” [2:91]; “сукупність спеціально створених умов” [4:63]; “ситуацію дійсності, що спонукає до мовлення” [8:72]; “динамічну систему взаємовідносин тих, хто спілкується, що базується на відображенні об'єктів і подій зовнішнього світу, породжує потребу цілеспрямованої діяльності у вирішенні мовленнєво-мисленнєвих завдань і живить цю діяльність” [2:43] і т. ін.

Мовленнєву ситуацію як поняття лінгводидактики слід відрізняти від ситуативності усного мовлення як лінгвістичного поняття, хоч означені понят-